

ANTİK ÇAĞDA SERAMİĞİN BİR YAZI ARACI OLARAK KULLANIMI

POTTERY AS A TOOL OF WRITING IN THE ANCIENT PERIOD

Handan YILDIZHAN

Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir

ÖZET

Bu çalışmada antik çağda seramiğin bir yazı aracı olarak kullanımını üzerinde durulmuştur. Üzerinde yazı yer alan seramikler, antik dönem insanların yarattığı maddi kültürü yansıtmaktadır. Ayrıca eskiçağ tarihine, coğrafyasına yeni boyutlar kazandırmaktadır. Üzeri yazılı seramikler, kazısı yapılan yerleşimler hakkında doğrudan haber verme özelliğine sahip olmalarından dolayı farklı bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Seramik, yazı.

ABSTRACT

This article concerns pottery that was used as a writing tool in the ancient period. The pottery which bears inscription on them reflects the material culture created by the ancient people. This group of pottery also brings a new dimension to the historical geography. The inscribed pottery is an important source for achieving direct evidences from the excavation site.

Keywords: Pottery, inscription.

Yazının icadı ile birlikte, üzerine yazı yazılacak farklı malzemeler kullanılmıştır. Kullanılan malzemeler amaca göre çeşitlilik gösterse de, ilk olarak daha ucuz ve daha kullanışlı malzemeler tercih edilmiştir. Bu malzemelerden biri de kilden yapılmış çanak çömlek parçalarıdır [1].

Eskiçağ seramikleri üzerinde sıkça rastlanan ve ölü diller ile yazılmış ibareler mutlak olarak anlam taşımaktadırlar. Üzerinde yazı bulunan her türlü seramik, antik çağ çömlekçiliği, ticari organizasyonu ve antik dönem sosyo-kültürel pratikleri hakkında bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Ayrıca bu seramikler, yazı türleri ve işaretlerin, seramiklerin formu ve fonksiyonu ile aralarında ne tür ilişki olduğunu göstermesi açısından da önemli arkeolojik verilerdir.

Eskiçağ insanları seramik parçalarını hesap, vergi, ödeme, oy (Şekil 1) ve mesaj pusulaları, mutfak, alış-veriş, ilaç yapımında kullanılan malzemelerin listeleri gibi kısa ömürlü belgeler için kullanmışlardır [2]. Bu tip çanak çömlek parçalarına “Ostrakon” denilmektedir [3]. Ayrıca, ostrakon’ların, edebi ya da felsefi yazılar yazmak için de kullanıldıklarına dair bilgilere antik çağ yazarından ulaşmak mümkündür [4]. Bu yazılar seramikler üzerine kazınarak (graffito), ya da pigment boya (dipinto) ile yazılmışlardır.

Şekil 1. Ostrakon, KIMON MIATIAΔO.
Figure 1. Ostrakon, KIMON MIATIAΔO.

Grek vazoları üzerindeki yazılar ilk olarak İ.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru görülmeye başlamıştır. Bu yazıların hangi amaçlarla yazıldıklarına dair yorumlar, bunların vazo fırınlanmadan önce veya fırınlandıktan sonra yazılıp yazılmadıklarına göre yapılmaktadır. Genelde tüccar markalarının dışında, firnis boya ile yapılmış bütün yazılar vazo fırınlanmadan önce ve genelde bütün kazınarak yapılmış yazılar, vazo fırınlandıktan sonra kazınmıştır [5]. Seramik kap fırınlandıktan sonra pigment boya ile yapılmış yazılara “dipinto” [6], kazıma ya da çiziklerle yapılan yazılara da “graffito” [7] denilmektedir. “Fırınlama Öncesi” ve “Fırınlama Sonrası” ifadeleri; firnis (boya kili) ile dipinto boya kullanımını ayırt etmemize yardımcı olur [8]. Firnis yalnızca vazonun fırınlanmasından önce, çömlekçi atölyelerinde uygulanabilmektedir. Graffito ve dipinto ise çömlekçi atölyesindeki tüm işlemler dâhil olmak üzere, vazonun üretiminden satışına ve tüketiciye ulaşana kadar her hangi bir aşamada uygulanmış olabilir. Uygulanan bu tekniklerin farklılığı da çeşitli varsayımların doğmasına yol açmaktadır. Vazonun fırınlanmasından sonra yapılan graffito ve dipintolar için öneriler şöyledir:

-Bir veya birden çok harften oluşan monogramlar, kutsal alanlara veya tapınaklara, vazoları veya vazoların içindekileri adak olarak adayan kişilerin isimlerinin baş harfleri ya da kısaltmaları olabilir. Ayrıca, bu işaretlerin adak adanan tanrı ve tanrıça adlarının kısaltmaları olabileceği olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır [9].

-Ticari Amforalar ve diğer vazolar üzerinde yer alan işaretler, bunları satan kişilere veya tüketicilere ait mülkiyet markaları olabilir.

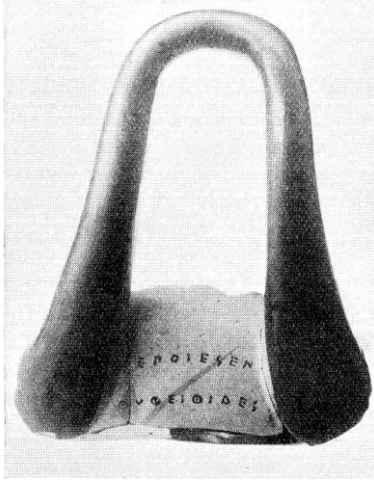
-İçlerinde taşıdıkları ürünü, vazolarla birlikte üretim, tüketim veya aktarma merkezlerinde ikinci el olarak satın alan tüccarlara veya satıcılara ait olabilir.

-Bazı harf veya işaretler, üzerinde yer aldıkları vazonun kapasitesini belirleyen ve Grek alfabesindeki harfler ile gösterilen, numarasal veya akrofonik ağırlık ölçü sistemleri ile ilişkili olabilir.

Bu önerilerden anlaşılacağı gibi, gerek graffito gerekse dipinto ile yapılan yazı, işaret ve monogramlar, üretimden tüketime uzanan herhangi bir aşamada, herhangi bir kişi tarafından yapılmış olabilir. Ancak bu iki teknik dışında firnis ile yazılan yazılar çömlekçi aşamasında, sadece üretim merkezlerinde yapılmışlardır. Bu saptama, yukarıda verilen hipotezlerden bazılarını dışarıda bırakarak yorumlama yapmamızı da kolaylaştırmaktadır.

Vazo fırınlanmadan önce seramiğin bir yazı aracı olarak kullanımına yönelik yazılar, bezeme işlemi sırasında, firnis boya ile yapılır. Bu yazıları, açıklama yazıları, ressam veya çömllekçi imzaları, sunu ve özel mülkiyetleri gösteren yazılar olarak gruplandırmak mümkündür. Zemin açık olduğunda, yazılar koyu renk boya (Şekil 2) ile zemin koyu renk olduğunda, yazılar mor ve beyaz boya (Şekil 12) ile yapılmıştır. Ara sıra, imzalar, bazen daha uzak yerlere, kaide kenarına veya kulp altına (Şekil 2) yazılmıştır fakat bu yazılar için çoğunlukla vazo üzerinde özel bir yer bulunmaktadır [10].

Vazo fırınlanmadan önce yazılan yazı türlerinden biri açıklayıcı yazılardır. Açıklayıcı yazılara, ilk defa İ.Ö 7. yüzyılın II. çeyreğinde figürlerin karşısına isimlerin yazılmasıyla başlanır. İ.Ö 6. yüzyılın II. çeyreğinde bunlar birden bire artar, hatta nesnelerin de isimlerinin yazıldığı örnekler bulunmaktadır; buna en güzel örnek François vazosunda Priamos'un taburesinin (ΘΑΚΟΣ, Şekil 3) ve Troilos sahnesinde çeşme binasının (KPENE) adlandırılmasıdır.

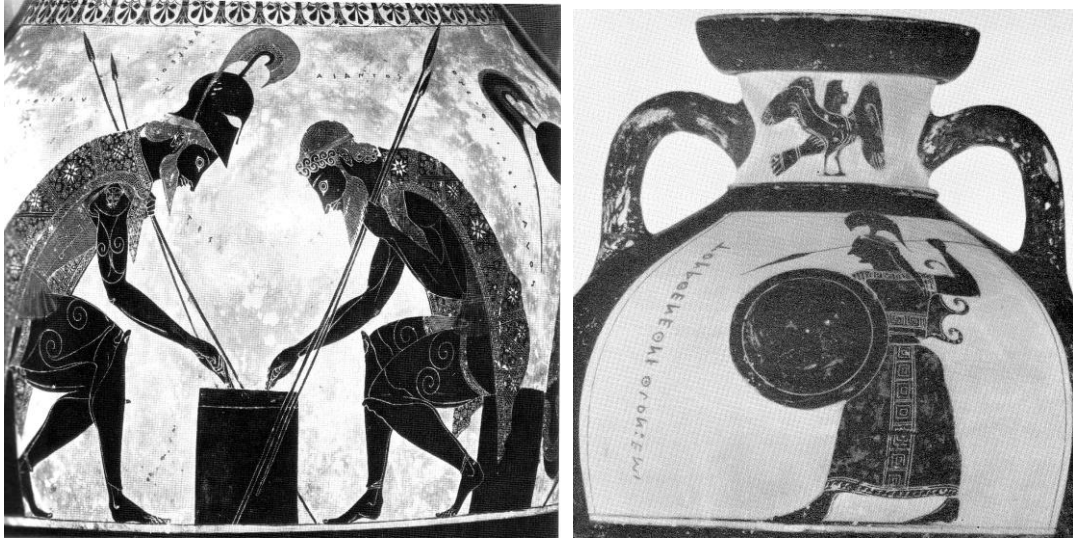

Şekil 2. Kylix kulbu, ΕΠΟΙΕΣΕΝΘΥΦΕΙΘΙΔΕΣ (sol).
Figure 2. Cup-handel, ΕΠΟΙΕΣΕΝΘΥΦΕΙΘΙΔΕΣ (left).

Şekil 3. François Vazosu, ΘΑΚΟΣ (sağ).
Figure 3. The François Vase, ΘΑΚΟΣ (right).

Açıklayıcı olan yazılar, ait oldukları nesnenin karşısına veya arkasına yazılmıştır ve daha çok insan figürlerinin yer aldığı, özellikle mitolojik, sahnelerde bulunurlar. Nadiren sözcükler konuşanın ağzından çıkıyormuş gibi de verilmiştir; tıpkı Exekias'ın Vatikan amforasında dama oynayan iki kahramanın (Şekil 4) ağzından çıktığı gibi; Akhilleus “τεσσαρα” yani ‘4’ Ajax ise “τρια” yani ‘3’ sayı yaptıklarını söylemektedirler. Genelde açıklayıcı yazılar Arkaik ve Erken Klasik sanatın özelliğidir. Resmi Panathenaia amforalarındaki yazılar (Şekil 5), açıklayıcı yazıların önemli bir sınıfıdır. Bu tutucu yazının formülü TONAΘENEΘENAΘΛON : EIMI (Atina oyunlarına aitim) dir. İ.Ö 4. yüzyılda ise bu grup seramiklerin üzerine yöneticilerin isimlerinin de yazılma başladığı görülür. Amforalar üzerinde isimleri yer alan yöneticilerden bazıları tarihlendirilebilir. Bu yüzden bu yazılar vazo boyamacılığı kronolojisi için önem taşımaktadır[11].

Ressam, yazıları yazarken az çok vazunun bezeyici düzenine uymak için çaba harcar, fakat Attika seramiğinin bir sınıfında bu yazılar süslemenin düzenli ve tamamlayıcı parçası olmuştur. Bunlar İ.Ö. 560’larda görülen dudaklı kylixlerdir. Bazı bantlı kylixlerde de kulplar arasında yer alan frizde, iki uçtaki palmetler arasında, bir sıra halinde yazı yer alır; bu yazılar bazen imza, bazen içkiye davet (Şekil 6), bazen de anlamı önemsiz yazılardır. Bu alanların boyutları belirgin olduğundan yazının uygun uzunlukta olması gerekir ve bu yüzden, imzalar genellikle uzatılır. Bu tür yazılardan biri sayesinde (Şekil 7) verimli bir usta olan Ressam Tleson’un, Nearchos’un oğlu olduğunu öğrenmemiz mümkün olmaktadır [12].

Şekil 4. Exekias imzalı Vatikan Amphorası (sol).
Figure 4. The Vatican Amphora signed by Exekias (left).

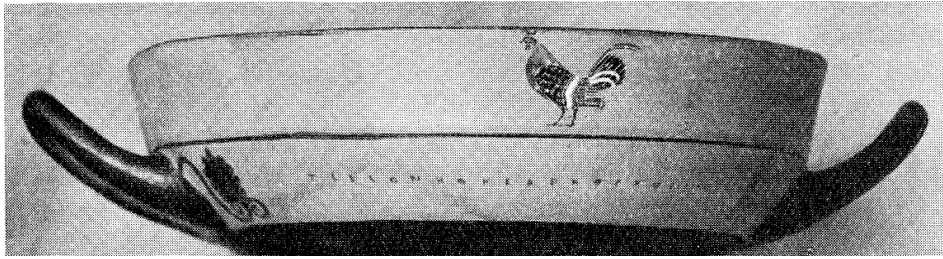
Şekil 5. Panathenaia Amphorası, TONAΘENEΘENAΘΛON : EIMI (sağ).
Figure 5. Panathenaic Amphora, TONAΘENEΘENAΘΛON : EIMI (right).

Vazo fırınlanmadan önce yazılan yazılardan bir diğeri de imzalardır, bunlar ressam adlarının yer aldığı imzalar ve çömlekçi adlarının yer aldığı imzalar olmak üzere iki başlıkta toplanabilir; ΕΓΡΑΦΣΕΝ (çizdi, Şekil 8), ΕΠΟΙΕΣΕΝ (yaptı, Şekil 9) ifadeleri tipiktir. Seramikler üzerinde görülen en eski imzalar İ.Ö 7. yüzyılın ilk yarısındanıdır. Bize ressam olarak adını ilk bırakan kişi Korinthli Timonidadır. Sophilos, Timonidas’ın çağdaşı olup adını bildiğimiz Atinalı ressamların başında gelmektedir [13].

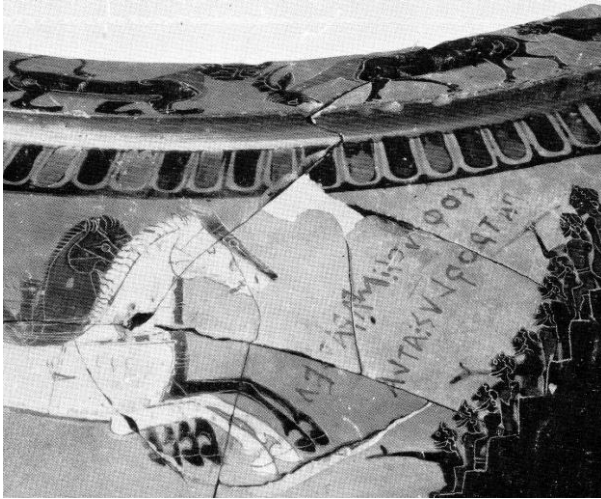
Antik dönem çömlekçiliği hakkında çok az şey bilmemize rağmen, bunların küçük organizasyonlar olduklarını söylemek mümkündür. Seramikler üzerinde yer alan imzalar, bu seramiklerin ressamlarını ve çömlekçilerini belirlememizi sağlarlarken, eskiçağın çömlekçilik organizasyonu hakkında da bilgiler edinmemizi kolaylaştırır.

Şekil 6. Küçük usta kylix, ΧΑΙΡΕΚΑΙΠΙΕΙΕΝ.
Figure 6. Little-master kylix, ΧΑΙΡΕΚΑΙΠΙΕΙΕΝ.

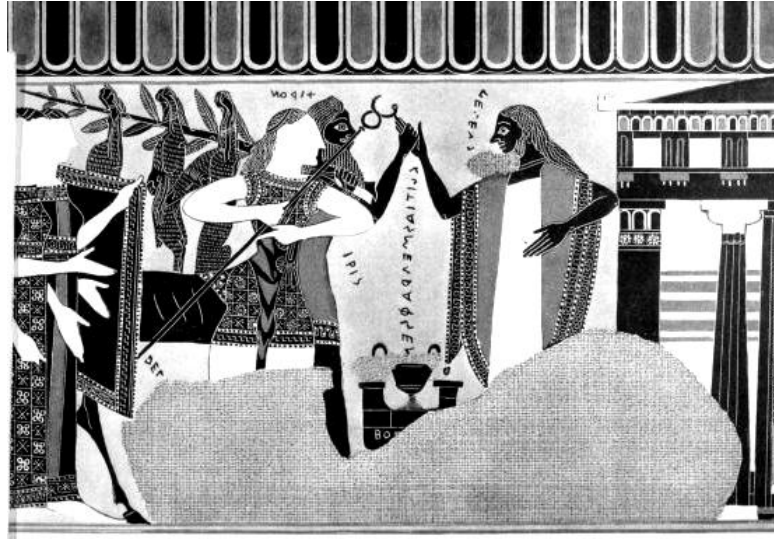
Şekil 7. Tleson imzalı dudaklı kylix, ΤΛΕΣΟΝΗΟΝΕΑΡΧΟΕΠΟΙΕΣΕΝ.
Figure 7. Lipped-kylix signed by Tleson, ΤΛΕΣΟΝΗΟΝΕΑΡΧΟΕΠΟΙΕΣΕΝ.

Şekil 8. Sophilos imzalı dinos parçası, ΣΟΦΙΛΟΣ : ΜΕΓΡΑΦΣΕΝ (sol).
Figure 8. Dinos fragment signed by Sophilos, ΣΟΦΙΛΟΣ : ΜΕΓΡΑΦΣΕΝ (left).

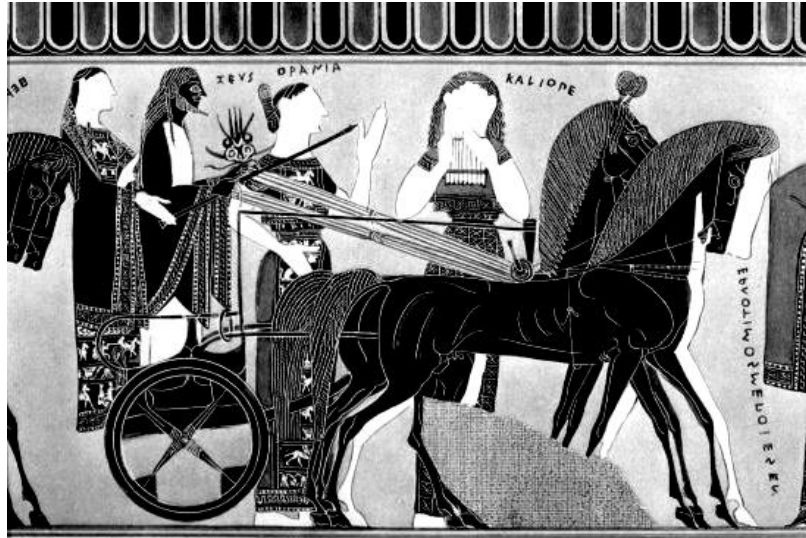

Şekil 9. Amasis imzalı amfora, ΑΜΑΣΙΣ ΜΕΠΟΙΕ[ΣΕ]Ν (sağ).
Figure 9. Amphora signed by Amasis, ΑΜΑΣΙΣ ΜΕΠΟΙΕ[ΣΕ]Ν (right).

Şekil 10. François Vazosu, Ressam Klitias'ın imzası, ΚΛΙΤΙΑΣ ΜΕΓΡΑΦΕΣ.
Figure 10. The François Vase with the signature of painter Klitias, ΚΛΙΤΙΑΣ ΜΕΓΡΑΦΕΣ.

Örneğin, François vazosunda yer alan imzalar (Şekil 10-11), vazonun ressamı ile çömlekçisinin farklı olduğunun bir kanıtıdır. Bu vazonun ressamı Klitias, çömlekçisi ise Ergotimos'tur. Eğer ressam ve çömlekçi ayrı kişi iseler, bunların aynı işlikte beraber çalışan kişiler olduğunu söylemek mümkündür. Eskiçağda vazonun şekillendirilmesi, en az bezenmesi kadar önemlidir. Bu yazılar ve imzalar yarımıyla, bir kişinin, iki veya üç görevi de kendinde, işliğin yöneticisi, çömlekçisi ve ressamı olarak, birleştirdiği sonucu elde edilmektedir.

Şekil 11. François Vazosu, Çömlekçi Ergotimos'un imzası, ΕΡΓΟΤΙΜΟΣ ΜΕΠΟΙΕΣΕΝ.
Figure 11. The François Vase, The signature of potter Ergotimos, ΕΡΓΟΤΙΜΟΣ ΜΕΠΟΙΕΣΕΝ.

Birkaç Attika üretimi seramik, tek bir kişi tarafından hem çömlekçi, hem de ressam olarak imzalanmıştır; bunlardan biri Duris ressamıdır (Şekil 12), bu ressam aynı zamanda Python tarafından yapılan vazoları da boyamıştır. İ.Ö geç 6. yüzyıl ve erken 5. yüzyıl Attika seramiklerinin bir kişi tarafından imzalanması, bu seramiklerin tek bir kişi tarafından şekillendirildiği ve aynı kişi tarafından boyandığı sonucuna ulaşılmasını sağlamaktadır. Seramikler üzerinde yer alan yazılar, ayrıca bu vazoların ressamlarının eğitilmiş olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum çömlekçilerin ve ressamların sosyal ve ekonomik statülerini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ressam imzaları, ressamları birbirlerinden ayıran stil özelliklerinin ve bezeme sistemlerinin belirlenmesine olanak sağlayarak, vazolar arasındaki stilistik ilişkilerin anlaşılmasına yardımcı olur. Bütün bu organizasyon ağına seramikler üzerinde yer almakta olan imzalardan yola çıkarak ulaşıyor olmamız, üzeri yazılı seramiklerin arkeolojik veriler olarak ne kadar önemli olduklarını göstermesi açısından kayda değerdir.

Şekil 12. Duris'in Çömlekçi ve ressam olarak imzaladığı Kantharos, ΔΥΡΙΣΜΕΓΡΑΦΣΕΝ ΕΠΟΙΕΣΕΝ.

Figure 12. Kantharos signed by Duris as a painter and potter, ΔΥΡΙΣΜΕΓΡΑΦΣΕΝ ΕΠΟΙΕΣΕΝ.

Kazılar sırasında, antik döneme ait kap formlarının gerçek adlarının yazılı olduğu seramikler de bulunmuştur [14]. Bu verilerden yola çıkarak antik dönem seramik form repertuarını belirlemek mümkün olduğu gibi, bazen bir formun birden fazla isimle adlandırılmış olduğu da görülmektedir [15].

Vazo fırımlandıktan sonra yazılan yazılar, vazunun üzerine, kazınarak, mor veya beyaz boya kullanılarak yapılmışlardır. Bunların en belirgin yerleri seramiklerin dudakları omuzları, boyunları ve kaideleridir. Bu yazıları sunu yazıları, özel mülkiyeti gösteren yazılar, işaretler ve ticari amaçlı işaretler olmak üzere gruplandırılmak mümkündür.

Vazolar pişirildikten sonra üzerine yazılan adak, ya da sunu yazıları sayesinde özel olarak tapınılan tanrı(ça)ların kutsal alanlarının ve tapınaklarının lokalizasyonu, bazen de bu tanrı(ça)ların kült epitetlerini belirlemek mümkündür [16]. Bu seramikler üzerinde düzenli olarak, alıcı tanrı veya tanrıçanın adı ve çok düzenli olmasa da vericinin adı yazılıdır. Adak olarak kullanılan seramikler üzerinde yer alan farklı dillerdeki ifadeler, bu eşyaları tanrı(ça)lara sunan kişilerin farklı etnik gruplardan olduklarını da belirlenmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir (Şekil 19).

Vazo piştikten sonra özellikle kazılarak yapılan işaret, monogram ve yazılar çoğunlukla “aitlik”; “sahiplik” bildiren özel mülkiyeti gösteren ifadelerdir (Şekil 18).

Ticari amaçlı üretilmiş seramikler üzerinde yer alan sayısal ve ticari işaretler, daha çok seramik piştikten sonra yapılmıştır. Bu sayısal ve ticari işaretler, antik dönem ticari taşımacılığının farklı boyutları hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Üzerinde ticari işaretler bulunduran vazolar, ticari aktivitelerin organizasyonu için de önemli birer kanıttır, bu işaretlerin kullanımı ve yayılımında uluslararası ilişki inkâr edilemez. Bu yüzden, bu işaretler yalnız ihraç vazolar üzerinde bulunur [17]. Yazılar ve işaretler genellikle kazılarak yapılmış olmalarına karşın resmi olmayan yapılarından dolayı, oldukça sık olarak sahiplerine, bazen de komisyonculara işaret etmektedir. Çeşitli işaretleme yöntemiyle, seramiklerin üreticisinin olasılıkla mallarını garanti altına almış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır [18].

Şekil 13. Kylix ağız kenarı parçası, ΚΕΡΑΜΟΣ ΔΔΔΔΓ.
Figure 13. Rim fragment of Kylix, ΚΕΡΑΜΟΣ ΔΔΔΔΓ.

Şekil 14. Lekythos boyun parçası, ΚΟΤΥ ΓΙΙΤ.
Figure 14. Neck fragment of Lekythos, ΚΟΤΥ ΓΙΙΤ.

Üzerinde sayısal işaretler bulunan (kapasite, fiyat, ağırlık) seramikler, eskiçağ sayma, hesaplama, kaydetme (Şekil 13) ve ölçme (Şekil 14-15) yöntemleri hakkında da bilgiler vermektedir [19]. Vazolar üzerinde tekrarlanan sembollerin birer numara olduğu yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bunların boyun (Şekil 14-15) veya omuz gibi kolayca görülebilecekleri yerlere yazılıyor olmaları, bu numaraların vazo ve vazo içindekilerle ilişkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Böylece, şöyle bir ihtimali düşünmek mümkündür; antik dönemde bilinen ve kullanılan kaplar üzerinde yer alan sayılar, aynı yerde, aynı amaçla kullanılıyor olmalıdır. Para işlemleri dışında, bazen kapasite bildiren basit işaretler ölçü olarak bu sistemi sağlarken, bazen de bu basit

işaretler akrofonik numaralarla birlikte kullanılırlar [20]. Tüm kaplarda olmamakla birlikte, çoğunlukla seramik parçalarında yer alan numarasal işaretlerin, kapasite, ağırlık ve fiyat bilgileriyle ilişkili olmayan örnekleri de bulunmuştur.

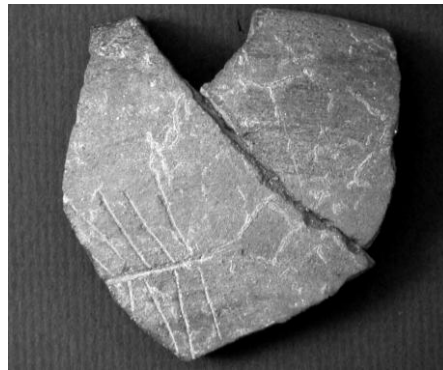

Şekil 15. Amfora boynu, ΓΙΙΙ.
Figure 15. Neck of Amphora, ΓΙΙΙ.

Bu işaretler olasılıkla, hesap veya hatırlama için (Şekil 13) kullanılan notlar olmalıdır [21]. Bu bağlamda üzerinde ticari işaretler bulunduran seramikler, antik çağ ticaretinin ve ekonomisinin önemli bir yüzünü anlamada faydalı birer araç olmaktadır.

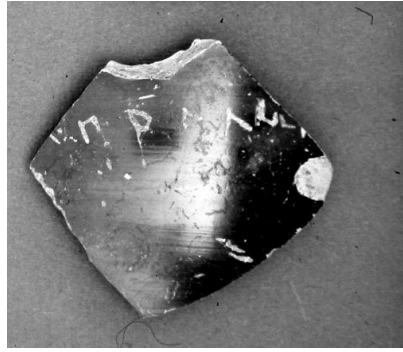
Seramikler üzerinde yer alan alfabetik olmayan işaretlerin kullanımı (Şekil 16), olasılıkla alfabenin yaygın olarak kullanılmadığı dönemde başlamış ve alfabetik yazılımın yaygın olduğu dönemde ise, az da olsa devam etmiştir. Bu tarz işaret ve sembollerin yer aldığı seramikler üzerinde en çok özel mülkiyete ait, sahiplik bildiren işaretler yer almaktadır. Kazısı yapılan bir kentte alfabetik olmayan işaret ve sembollerin yer aldığı seramiklerin azalıyor olması, yerel nüfusundaki okuma yazma oranının artışı ve bu yazıların yazıldığı dili konuşan pek çok insanın varlığının bir sonucu olarak da açıklanabilir. Yazılı seramikler, ayrıca, alfabeyi kullanmaya başlayan halkların yerel çeşitliliğinin belirlenmesi [22] ve en erken yazılıma ait yazıların tarihlenmesi açısından önem taşırlarken, konuşulan diller (Şekil 17-19) hakkında bilgiler edinmemize de yardımcı olmaktadır [23].

Bütün bu veriler ışığında üzerinde yazı yer alan seramiklerin, antik dönem insanların yarattığı maddi kültürü yansıttıkları ve belgeledikleri görülmektedir. Ayrıca bu seramikler eskiçağ tarihi-coğrafyasına yeni boyutlar kazandırmaktadır [24]. Kazısı yapılan yerleşimlerin endüstriyel, ekonomik ve domestik durumları hakkında da

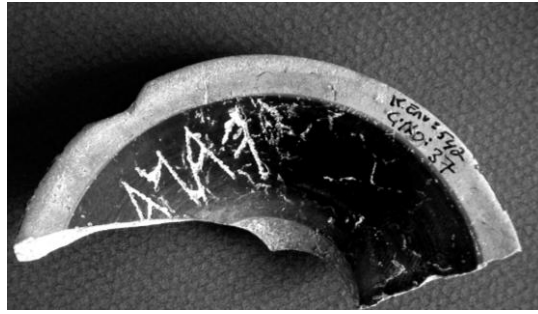

Şekil 16. Daskyleion’da bulunmuş graffitolu kase parçası.
Figure 16. Bowl fragment with graffiti found at Daskyleion.

doğrudan haber verme özelliğine sahip olmalarından dolayı, üzeri yazılı seramikler diğer seramikler içerisinde farklı bir öneme sahiptir.

Şekil 17. Daskyleion’da bulunmuş Yunan dilinde yazılı skyphos gövde parçası, ΑΠΟΛΛΩΝ.
Figure 17. Body fragment of Skyphos with Greek inscription found at Daskyleion, ΑΠΟΛΛΩΝ.

Şekil 18. Daskyleion’da bulunmuş Phryg dilinde yazılı Stemless kaidesi, VANA[KS].
Figure 18. Stemless fragment with Phrygian inscription found at Daskyleion, VANA[KS].

Şekil 19. Daskylein’da bulunmuş Phryg dilinde yazılı kase ağız-gövde parçası, SARAGİS.M.AL[G].
Figure 19. Rim-body fragment of bowl with Phrygian inscription found at Daskyleion, SARAGİS.M.AL[G].

Teşekkür

Bu çalışmada, 1994 yılından beri kazı üyesi olarak katıldığım, Daskyleion kazı çalışmaları sırasında bulunan orijinal malzemeleri kullanmama izin veren Prof. Dr. Tomris BAKIR'a teşekkürü bir borç bilirim.

DİPNOTLAR

- [1] İ.Ö. 8. yüzyıl'dan başlayarak Yunanistan'da, en çok da Attika'daki, geometrik vazolar ve vazo parçaları üzerindeki yazılar bu durumun açık bir göstergesidir. Kıbrıs ve Yakın Doğuda bulunan büyük miktarlardaki Myken vazosu'nun kaidesi altında ticari amaçla yapıldığı düşünülen kırmızı boya ile yapılmış işaretler bulunmuştur. Bakınız A.W. Johnston, 'Trade Marks on the Greek Vases', 1979, 1, n.1.
- [2] M., Lang, 'Numerical Notation on Greek Vases' Hesperia 25, 1956, 8.
- [3] B., Demiriş, Eskiçağda Yazı Araç ve Gereçleri (1988) 4.
- [4] Diogenes Laertios, VII, 174, Stoa filozoflarından Kleantes, tutumlu biri olması sebebiyle yazılarını ostrakonlar üzerine yazmıştır; H., Hunger, Die Textüberlieferung der antiken Literatur und der Bibel' (1988), 30.
- [5] R.M., Cook, Greek Painted Pottery (1997), 241.
- [6] Cook, a.g.e. 367.
- [7] Cook, a.g.e.368.
- [8] Johnston., a.g.e. 4.
- [9] M., Lambrino, Les Vases archaïques d'Histria (1938).
- [10]Cook, a.g.e.242.
- [11] Cook, a.g.e. 242-43.
- [12] Cook, a.g.e. 242-43.
- [13] G., Bakır, Sophilos (1981), Lev. 90.
- [14] Buna en güzel örnek antik dönemde kullanılan Korinth üretimi destekli kraterlerdir. Bu kraterler adını kaidesi altında yer alan "Korinth Krateri" ifadesinden almaktadır. Bakınız, D.A., Amyx., 'The Attic Stelai. Part III', Hesperia 27, 1958, 198, Dipnot.79. T., Bakır, Der Kolonnenkrater in Korinth und Attika zwischen 625 und 550 v. Chr. (1974) 7.
- [15] Pelike ve amphora her ikisi birden καδίκο ve σταμίνον olarak ; skyphos γλαυ.. κυ...ve belkide σκυ olarak; lekanis λεκα... olarak; oinochoe ise χοεç olarak adlandırılırlar bakınız, Johnston, a.g.e. 32. n. 5.
- [16] Cook, a.g.e. 246-47.
- [17] Johnston, a.g.e. 2. Burada Johnston Pithekoussai'dan gelen işaretli amphoraların sayısının oldukça fazla olduğundan ve üzerinde tam graffito bulunduran Attika üretimi "Sos Amphoraları"nın sayılarının fazlalığından bahsederek, bunların İ.Ö. 7. yüzyıl içinde pek çok liman kentine ulaştıklarını söyler. İ.Ö 7. yüzyıl'ın sonlarına doğru Korinth'li ve Doğu Yunan'lı tüccarların pazarladıkları kapların bir parçası olarak, kaideleri altına kısaltmalar koymaya başladıkları görülür fakat pek çoğunda bu kısaltmaların graffito'ya göre daha kolay okunabilmelerinden dolayı kırmızı pigment boya ile yapıldıkları görülür. Bu işaretlerin kullanım amaçları artık birer ticaret objesi haline gelen vazoların kendisi içindir.

- [18] Lang, a.g.e. 1.
- [19] Örneğin İ.Ö 7. yüzyıla ait, eski Smyrna kazılarında bulunmuş ve üzerinde graffiti bulunduran Khios Amphoraları ele alınabilir. Bunlar üzerinde yer alan işaretler kabın kapasitesini choes ölçü cinsinden belirtmektedir.
- [20] Lang, a.g.e. 1-24. Fakat bu basit işaretlerin ve akrofonik işaretlerin büyük ya da küçük birimlerin ifadesi için kullanıldığını gösteren tutarlı bir uygulama yoktur yine de oldukça inandırıcı birkaç kullanımda akrofonik işaretlerin büyük ölçü birimleri, basit çizgilerin ise küçük ölçü birimleri olarak kullanıldıklarını gösteren örnekler vardır.
- [21] Eleusis'te resmi olmayan bir şekilde hesap tahtasına dönüştürülmüş çatı kiremidi parçası bulunmuştur IG II², 2780.
- [22] Bu duruma ilişkin en iyi veriler, Tomris Bakır başkanlığında yürütülen Daskyleion Kazısından gelmektedir. Bu kazılar sırasında ele geçen buluntular arasındaki Phryg (Şekil 18,19), Lydia ve Yunan (Şekil 17) dilindeki yazılı seramikler bu seramikleri kullanan ve tanrılara adayan insanların etnik yapısını yansıtmaları bakımından önem taşır. T., Bakır-Akbaşoğlu, 'Phryger in Daskyleion', Frigi e Firigio (1990), 229-238.; T., Bakır - R., Gusmani, 'Graffiti aus Daskyleion', Kadmos 32 (1993), 136-144.; H., Yıldızhan, Daskyleion'da Bulunan Graffitolu ve Dipintolu Seramiklerin Değerlendirilmesi, (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 1999) 74-75.
- [23] Cook, a.g.e. 241 Fakat bazı sonuçlar yanıltıcı olabilir; Mesela İ.Ö 7. yüzyıl ortalarındaki Polyphemos ressamı, ki bu dikkat çeken Attika vazosu ressamıdır, tıpkı bir Aegina'lı biri gibi yazar; Bir başka örnek olarak Korinth seramiği kronolojisinde önemli yeri olan Chigi Olpesi'nin ressamı, Korinth okulu lideri, vazo üzerinde yer alan yazısına göre değerlendirecek olursak Korintlidir.
- [24] Daskyleion kazıları sırasında bulunmuş olan Phryg dilinde yazılı bir grup seramik (Şekil 18-19) daha önceleri Kızılırmak kavisinde yerleştikleri düşünülen Phrygler'in Anadolu'nun daha kuzey-batısına kadar gelerek yerleştiklerinin bir kanıtı olarak, Anadolu eskiçağ tarihi-coğrafyasına önemli bir katkı sağlamıştır. T., Bakır-Akbaşoğlu, 'Phryger in Daskyleion', Frigi e Firigio (1990), 229-238.; T., Bakır, 'Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı', Anadolu 25, (2003), 13.